

Om Trældiget.

Af Assistent ved „Dansk Folkemindesamling“ Aug. Fr. Schmidt,
København.

I en Præsteindberetning til Ole Worm 1638 fra Skanderup Sogn, Anst Herred, står der: Findes også herudi sognet en *gammel steenrøggell* som er endnu kiend som løber offuer Lunderskoff, Skandrup og Hiardrup marck; item offuer Fobeslet marck mod hertugdømmen. Menis aff de gamble att haffue veret for en anlob i gamble daage.¹

Denne *gamle Steenrøggell* findes der intet af nu længer, og så langt Mindet rækker, har der intet været at se af sligt på de her angivne Steder.

I en anden Præsteindberetning fra 1766 til Biskop Bloch, Ribe, fra Præsten Høstmark i Anst omtales også et gammel Fæstningsanlæg: Der sees en opkastet Dige østen for store Andst By på den Mark, som man kan mærke at have været stor, og holder en lige Linje fra Sønden til Nord, Folk siger, om det ellers er at tro, at dens Begyndelse skal være en Mils Vej sønder på, og at den skal strække sig langt ind i Jylland Nord på, item at den i forrige Tider skal have været Grændseskjel mellem to Kongeriger.²

Om denne *Stenrøggel* eller *Dige* er der skrevet en

¹ Danske Saml. 2 R. IV: Ribe Stifts Beskrivelse, medd. af Oluf Nielsen.

² Danske Sagn III² A 13. Utrykt Saml.

Del i Tidens Løb. J. J. A. Worsaae beskriver den i Avhandlingen: *Højene på Lejrskov Mark*,¹ hvor han sætter den store Samling af Kæmpehøje på Lejrskov Mark (Nabosognet til Anst Sogn) i Forbindelse med en Vold, han har undersøgt og nu nøje beskriver. Volden skal — efter W. — gå i Retning Nordvest til Sydøst; den skal begynde i det sydvestlige Hjørne af Skanderup Sogn, fortsætte dærfra imod Nordvest henved $3\frac{1}{2}$ Mil og slutte Vest for Jordrup By. I Veerst Skov findes Rudera af en gammel Borg *Trælleborg*, som Bønderne kalder den, hvilken W. sætter i Forbindelse med Volden, der af Bønderne kaldes *Trældige* eller *Alverdensdige*, fordi den efter deres Mening går helt igennem Landet. Volden omtales i Forbindelse med andre gamle Diger, der skulde være opkastede som Værn mod Fjender, men disse andre gamle Befæstninger falder udenfor denne Undersøgelse.

Worsaae udtaler endvidere, at en sådan udstrakt Befæstning ikke kan være opkastet for et enkelt Slags Skyld, men må sandsynligvis tilhøre en ældgammel Tid, da Befæstningskunsten stod på et lavt Trin, og da Jylland var beboet af flere Folkefærd, der stod i fjendtligt Forhold til hverandre.

Denne Beskrivelse af W., hvis Hovedtanke her er gengivet, er taget med i de ældre Udgaver af *Traps Danmark*, såvel som hos L. Both;² på dennes Kort over Ribe Amt, 1872, findes *Trældiget* afsat, tegnet i en vilkårlig buet Linje, begyndende ved Dollerup Sø (Skanderup Sogn) og endende ved Jordrup By.

Endvidere er Trældiget afsat — mere nøjagtigt efter W. — på J. H. Mansas Kort over Ribe Amt fra

¹ Annaler f. nord. Oldkynd. 1840—41, S. 153—63.

² Danmark. En hist. top. Beskrivelse (1872), II. S. 667.

ca. 1850, ja, Mansa går videre end W., idet han lader Diget slå en Bue Vest om Store Anst By, så det grener sig i to i dets sydlige Del.¹

I Sophus Müllers: *Vor Oldtid* (1897) er Side 630—31 vore gamle Folkevolde beskrevne ganske kort. Om Trældiget står der bl. a., at det i sin sydlige Del endnu har bevaret en Højde af indtil 5 Fod, og det skal have strakt sig indtil 1½ Mil i nordl.—sydl. Retning. Det kan antages, skriver Müller videre, at Trældiget ligesom de andre Jordvolde kan gå tilbage til Oldtiden, „men iøvrigt mangler ligesom i Udlandet ethvert Holdepunkt for en sikker Bestemmelse.“

Til en sådan *Jordvold, Folkevold*, der efter Præstendberetningerne og Worsaaes Beskrivelse skulde strække sig over et så stort Område, skulde man tro, at der knyttede sig en Del Sagn om Kampe o. lign., men det gør der *næsten* ikke.

E. T. Kristensen har fire Sagn om *Trældiget og Trælleborg i Danske Sagn III.*, som her skal citeres i deres Helhed.

Nr. 320: En Vold, kaldet Trældiget, findes i Lejrskov Sogn ved Kolding, og dets Fortsættelse skal kunne spores både Syd- og Nordpå. Hertil knytter sig forskellige Sagn.

(Kontorist Hans Marinus Iversen, Jandrup, Varde).

Nr. 321: Sagnet siger, at Trældiget skal være bygget på én Nat. Voldgraven er ved den søndre Side af det. Volden har været en 20 Alen bred, og Graven af næsten samme Bredde. Det har gået gennem Anst og Gjesten, det nordvestlige af Egholt, norden

¹ På de gl. Markkort (i Matrikulsarkivet) er Trældiget ikke afsat, hverken i Skanderup, Anst, Lejrskov eller Jordrup Sogne, hvorimod Kæmpehøjene er afsat paa disse.

om den norderste Gård i Jordrup og norden for Møllen, ligesom og norden for mit Hus. De Steder, a har set det, de gik i lige Retning. Diget har også været kendt henne i Starup, så det skal have taget Retning Nordøst og Sydvest. En gammel Mand, der var født henne i Gjesten, fortalte, at han som Dreng henne ved Diget midt om Dagen så en mørkkklædt Person med et hvidt Klæde om Halsen, og den gav en Lyd fra sig. Han troede, det var en Præst eller Student, og blev så angst, at han løb hans Vej. Mens vi boede tæt ved Diget, — det gik lige sønden for vort Havedige — kom der flere Gange om Aftenen fra det Dige en Lyd, som en Smed tinkede på noget Jærn.

(Jens Væver, Jordrup).

Nr. 1317: I Veerst Skov er der et Stykke, som kaldes *Trælleborg Skov*. Her findes en firkantet Jordvold, der dog såvel som den indhegnede Firkant er begroet med Træer. Bønderne påstår, at her har stået et Slot, som har hedt *Trælleborg*.

(Lærer Jens Madsen, Ellund, Sønderjylland).

Nr. 1318: *Trælleborg* er lige her norden for. Det er en Voldplads, og der er også fundet Mursten der. De vil have til, at der er en Skat skjult der, og pålidelige Folk siger, at de har set et Lys brænde der. Der har også rullet en Guldtønde der inde.

(Marie Jensen, Egholt).

Første og tredje samt første Halvdel af andet Sagn har uden Tvivl en litterær Kilde til Grund, og Kilden er enten Worsaaes Avhandling eller Boths Danmarksbeskrivelse. Det sidste er det sandsynligste.¹ Meddelerens Hjemsteder præger også Sagnene kendeligt.

I første Sagn står, *at hertil knytter sig forskel-*

¹ Smlgn.: *Fra Veerst Sogn* (Fra Ribe Amt, 4 B. 3 H. 1917.)

lige Sagn, hvilke dog ikke er optegnede; det er vist heller ikke muligt at finde karakteristiske Sagn om gamle Kampe o. lign. ang. Trældiget. Jeg har forgæves søgt efter sligt i Egnen omkring Trældiget. De Beboere, der kendte noget til det, havde og har deres Kundskab fra L. Both, Traps I. Udg. og en Artikel i Kolding Folkeblad fra 1917 eller 1918.

Sagnspørgsmaalet er behandlet udførligt, da det skal støtte mine Teorier om Trældiget, som her skal fremsættes.

Det sidste Bidrag om Trældiget, der har været fremsat offentligt, er en meget interessant Avhandling af fhv. Højskoleforstander Søren Alkærsig,¹ hvor vore andre Folkevolde: *Olgerdiget*, *Bardediget*, *Fandens Dige* o. fl. først omtales; derefter gøres Trældiget til Genstand for en særlig Undersøgelse, og den er meget interessant, ikke mindst derved, at Alkærsig går imod den ovenfor af Worsaae fremsatte Formodning om, at Trældiget er opkastet af *Østjyder* til Værn mod vestfra kommende Fjender. Alkærsig mener at kunne bevise — støttet på H. V. Clausens *-lev-Teori*² —, at Trældiget tværtimod er anlagt af *Vestjyder* mod Fjender Øst fra, hvad han nærmere udvikler ved at fremsætte Oplysninger om primitive Befæstnings- og Krigsforhold. Endvidere støtter han sin Teori ved at tage *Stednavnene* til Hjælp og dermed bevise, at Stednavnene *Øst* for Volden er *unge* Navne, medens de *Vest* for er *gamle* (s. 277—78 i n. Avhdl.) Dette er *til Dato* rigtigt med den Undtagelse, som Alkærsig skriver, at af *gamle* Stednavne findes der kun ét eneste Øst for Vol-

¹ *Vore Folkevolde*. (Fra Ribe Amt 1920, Side 268—78).

² *Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse* (Årb. f. nord. Oldk. 1916).

den, nemlig *Bølling* i Egtved Sogn. At Bølling efter sin Endelse *-ing* let antages at høre til det ældste Stednavnelag, er ikke til at undres over, men ved nærmere Prøvelse må dette vist forkastes. Bølling er sikkert et ret *ungt* Navn endda (man kan se bort fra, at det er en af de mindste Byer i Omegnen) og må sættes i Aldersklasse med *-bøl-Byerne*, der er *ynge* end *-thorp-Byerne*. Bølling er et *Diminutiv* af *Bol* eller *Bølle*; det er beslægtet med *at bo*, er noget lign. som *Bolig*, *Bopæl*. Bølling er analog med en Del Landsbynavne i det sydl. Jylland, f. Ex.: *Bækbølling*, *Åbølling* (Føvling Sogn), *Norbølling* (Folding Sogn), 4 *Skovbøllinger* henholdsvis i *Pjedsted*, *Jelling*, *Åstrup* og *Øster Starup* Sogne. Smlgn. Diminutiverne: *Kylling*, *Ælling*, *Mandsling*, *Hysling* o. s. v. Så Bølling-Navnet kan kun støtte Alkærsigs Teori!

En større Fejl begår Alkærsig dog 2 Linjer senere, hvor han stiller *Lejrskov* i Aldersklasse med *-thorp-Byerne* og *-bøl-Byerne*: *Skanderup*, *Dollerup*, *Ferup*, *Stakbølle* o. s. v., men skriver dog i en Parentes, at *Lejrskov* engang har heddet *Eersted*.

Man stiller sig lidt skeptisk overfor Alkærsigs Stednavnebehandling, når han først finder en *-ing-By* i det *unge* Navnelag, og dernæst forsigtig *omgår* eller *undgår* en oprindelig *-sted-By* *Eersted* $\nearrow$ *Lejrskov*. Man fristes derfor til en nærmere Undersøgelse af Stednavneproblemet og ser sig om efter en anden Fremstilling af Sagen.

Erst $\nearrow$ *Lejrskov*-Problemet har Henrik Larsen givet en Løsning af,¹ idet han påviser, imod J. Steenstrups Forklaring af Byer med Endelsen *-skov*,² at *Lejrskov*

¹ *Nogle Oplysninger om danske Landsbyer* (Årb. f. nord. Oldk. 1918, s. 277—78).

² *Hist. Tdskr.* 6 R. V. s. 344.

er en Fortsættelse af en gammel By *Erst*, der oprindeligt var Sogneby. Lejrskov Kirke ligger på Lejrskov Mark, ca. 2 km Øst for denne, Sognets eneste større By, „der rimeligvis er opstået ved, at Gårdene i Erst lidt efter lidt er flyttet hen til *en Skov af dette Navn*, som så er overført på den. Lejrskov er altså en stor By, fordi den er en Fortsættelse af den gamle By Erst.“ — Endnu findes Erstnavnet i Gårdnavnet *Erstvang*, som dog vist er af nyere Oprindelse. I Markbogen fra 1683 findes ingen Erstnavne.

H. Larsen påviser det samme Forhold ved *Bjæverskov, Lejre-Udlejre, Folding-Nørbølling*.

I Vejen Sogn, ca. 1½ Mil Vest for Lejrskov, er to *-thorp-Byer* forsvundne, nemlig *Vorup* og *Elstrup* og gået i ét med Vejen. Man véd ikke, hvornår Elstrup er nedlagt. Vorup synes at være ødelagt i Svenskekrigenes Tid. Elstrup er bevaret i to Stednavne: *Elstrupbjerg* og *Elstrupdam*.¹

Alkærsig antager Vejen for at være en *-ing-By* „(Vejing?)“, men det passer næppe. Vejen er en *-vin-By*, af *Veigvin: Græsgang ved et større Vandløb*, hvilket passer godt med Stedets Beliggenhed.²

Gamle Former af Vejen er: Wægnæ 1280, Weghn 1340 efter Ribe Oldm., [hvilket Årstal P. Severinsen mener burde rettes til 1321 eller „ca. 1325“,³] Wæghen 1337.

Ligeledes antager Alkærsig *Gjesten* for at være en *-ing-By* „(Gjesting?)“, (begge Navne dog med ? efter) men det passer heller ikke for Gjestens Ved-

¹ *Vejen Sogn, hist. og top. beskrevet* af J. Richter, (Ugbl. „Fremtiden“ 1900).

² Universitetsjubil. Blandinger I., s.: 255. med Henv. til K. Rygh om det norske *Veigvin: Græsgang ved Aen Veig*.

³ *Oldemoders Kirkeliste* (Fortid og Nutid 3. B. 5.—8. H. S. 154 ff).

kommende. Endelsen *-ten* er vel et oprindeligt *-tun*: indhegnet *Jordstykke, Gårdsplads*.¹ Gjestens ældre Former er: Gæstæn 1290, Gæsten 1329. —

Erst' ældre Former er: *Ærstath* 1280, *Ærste*, *Ersteth*, *Erst* 1479 (Ribe Oldm.) og 1638: *Erst*. Endelsen *-sted* (oldn. *stadir*) i Landsbynavne forbindes på dansk Område altid med et Personnavn. Personnavnet for *Erst* er efter *Olddanske Personnavne* (udg. af Oluf Nielsen) Mandsnavnet *Er*, der findes „i Stednavnene *Ersholt*, *Erslev*, og *Erstath*.“

Udviklingen *Ærstath* > *Erst* er almindelig i Stednavne, der nu ender på *-st*. Jeg nævner blot fra *Ersts*' nærmeste Omegn Landsbynavnene: *Veerst* (*Wyrsteth*), *Anst* (*Anstath*), *Seest* (*Seested*), *Gamst* (*Gamsted*), *Thorsted* og *Husted*. Dog kan *Thorsted* og *Husted* være af nyere Oprindelse. Jfr. *Gårdsted*, *Bolsted*. Denne Type findes flere Steder i Jylland. Jfr. *Skadst* (Herred) af *Skadsted* > *Skadst*. Den dunkle e-Lyd i *-sted* forsvinder efterhånden; *ste* > *st*.

Alkærsig støtter sin Teori om, at Trældiget er opkastet af Vestjyder mod Østjyder på *-thorp*-Byerne Østen for, de skulde være byggede i den for Volden nødvendige *Ødemark*. (S. 278). Disse Thorpere skulde enten være (efter H. V. Clausen) „-lev-Folket eller andre, der er Tale om.“

S. 269 skriver Alkærsig, at for 25 År siden (ca. 1895) undersøgte han bl. a. *Trældiget* efter at have hørt et Foredrag af Arkæologen Sophus Müller, som gav ham Lysten dertil. 1920 fremkommer så Resultatet. *Trældiget* blev undersøgt og nøjagtig opmålt af Kaptajn A. P. Madsen (Indberetn. t. Nationalmuseets II. Afdl. 10. Sept. 1894).

¹ Universitetsjubil. Blandinger I., s.: 244, smlgn. *Tune, Ramp-tun*.

Denne Indberetning er ledsaget af en meget omhyggelig Tegning af hele Trældiget, der begynder Sydvest for *Dollerup Sø* (Skanderup Sogn), buer lidt til Syd, går så i nordvestlig Retning, skærer Ribe-Kolding Landevejen Nordøst for St. Anst og fortsætter et lille Stykke ind på Marken. Derefter findes der to små Stykker af Volden Sydvest og Nordvest for *Gejsing By* (Anst Sogn). Så findes der intet Trældige på A. P. Madsens Tegning (som på Boths og Mansas Kort) førend ved Gården *Lillerøj* (Gjesten Sogn) Øst for *Ravnholt By*. Derfra strækker Trældiget sig i uafbrudt Linje mod Nordøst, forbi Mejeriet Kronborg, over *Røjlunds Mark* til Veerst Skov. I Veerst Skov er „Trælleborgen“ (herom senere) aftegnet Nord for Volden. Endelig begynder Volden igen Sydvest for *Jordrup* og strækker sig i en lige Linje til Landevejens Knæk Sydvest for denne By.

Kapt. A. P. Madsens Tegning er forsynet med Angivelse af Højden på Trældiget og er i det hele taget meget anskueligt og tydeligt udført. Den afviger noget fra Worsaaes Beretninger. Der findes efter Tegningen ingen Voldrester mellem Gejsing og Røj, hvor Madsen til Forskel fra Worsaae lader Volden gå tværs over Røj Marker. Det sidste Stykke ved Jordrup er ens hos dem begge.

Denne Opmåling og Tegning af A. P. Madsen kuld-kaster Sophus Müller ganske.¹ (Indberetning til Natm. dat. Brørup d. ²⁰/₇ 1903). Sophus Müller kommer til det Resultat efter en omhyggelig Undersøgelse af Trældiget, at på de Steder, hvor Madsen er sikrest i sine Opmålinger af Volden, findes i Virkeligheden ingen Rester, der kunde tyde paa en Oldtidsbefæstning. S. Müllers Indberetning, der er meget detailleret, be-

¹ *Vor Oldtid* udkom 1897.

retter om hans Forespørgsler hos lokalkendte Folk, særlig ved Anst og Røj, men disse kender intet andet til Trældiget, end hvad jeg tidligere har meddelt — heller ingen Sagn.

Stykket af Trældiget fra Dollerup til Anst, der af A. P. Madsen beskrives som fuldstændig bevaret, finder Müller straks at være et almindeligt Sogneskel-dige, og dette forblev ogsaa hans Resultat efter en nøjere Undersøgelse. I Foråret 1922 har jeg besét „Trældiget“ Øst for St. Anst og kan kun slutte mig til Müllers Syn på Sagen: et almindeligt Markskel, bevokset med Krat (særlig Tjørn) samt en bevokset Grøft paa Nordsiden af Diget.

Ved Røj er intet at se nu, og så langt Mindet rækker, kendes intet til Trældiget dær. Müller har omhyggeligt undersøgt Markfladen ved Røjlund, men uden at finde Spor af Volden. Diget ved Jordrup mener Müller, der er noget om: „Jeg så' på den sidste Strækning en ganske svag Højning, som man ikke vilde have tillagt Betydning, om det ikke blev sagt, at det var noget. Højden er vel 1—1½ Fod, Bredden omtrent 15 Skridt. Der er ikke mere Jord i denne Højning end i et almindeligt Hegnsdige.“

Dog har Müller fundet et Par Forhøjninger Vest for Kolding-Ribe Landevejen, et Stykke fra det Sted, der angives på A. P. Madsens Tegning. Om dette skriver han: „At dette er det såkaldte Trældige, kan ikke være Tvivl underkastet. Uafhængige, og såvidt skønnes, pålidelige Udsagn tale derfor, ligesom ogsaa, at der næsten intet er at se på disse Steder. — Andre Punkter, hvor noget var at se, kunde man ikke angive“ (undtagen ved Jordrup).

Müller mener, at A. P. Madsen er bleven vild-

ledt ved at tale med Personer om Diget, som kendte lidt til det, og dette har fået ham til at opmåle og tegne almindelige Diger, der næppe har haft noget at gøre med gamle Forsvarsdiger.

S. Müller kommer til det Resultat, at Diget med de få Rester, der er tilbage af det, aldrig har været noget Dige (Forsvarsdige), men en gammel Vej, der dog ikke går tilbage til Oldtiden.¹

Om de historiske Kilder skriver Müller: „Men hvorledes hænger det sammen med de historiske Kilder til dette Dige? Er de ikke meget sene og fra en lærd Tid, da man vel kunde finde paa at lave Forsvarsvolde ud af meget lidt.“ Trælleborgen, som S. M. betragter som en ganske almindelig, naturlig rund Højning, er vistnok en yngste Tilføjelse til disse populære Tydninger.

Om *Trælleborgen* skriver S. Alkærsig (s. 272, Fodnote), at den er langt yngre end Trældiget, som han sætter til at være bygget „300 År før Gudfreds Vold og 450 År før Danevirke“, medens Trælleborg i Veerst Skov er fra det 17. Årh.; „da det ikke længere kunde nytte for Bønder at forsvare sig, men da det gjaldt om at *skjule* sig. Af sådanne *Skjuleborge* har vi flere.“

Om *Trælleborgen* henviser jeg til et Par Avhandlinger, der omhandler disse, nemlig: *En Bjørkø i Sydrusland*² af Alex. Bugge, der giver en indgående Undersøgelse af disse, der konkluderer i det, at Navnet *Trælleborg* oprindeligt er en Oversættelse og betyder „*Slavernes Borg*“, da der i et Brev fra 1268 findes en By i Syd-

¹ Trap V. s. 783 (Kbhn. 1914) refererer S. M.s Anskuelse af Trældiget, som den her er skitseret.

² Namn och bygd 1918 s. 77 ff.

rusland kaldet *Dhrelleborch*, d. e. en nedertysk Omskrivning af gl. sv. *Thrælaborg*. Den anden Avhandling er et Foredrag af Dr. S. Nordstrøm: *Om Labyrinter*,¹ hvor Undersøgelsen går ud på at udrede Spørgsmålet *Trójaborg—Trælleborg*, der resulterer i, at det ikke er aldeles umuligt, at der kan forefindes nogen historisk Forbindelse mellem Trojalegene og Troja og de labyrintiske Stensætninger, hvilke skulde stamme fra kretensiske Labyrinter, hvoraf den bekendteste er Minotaurus' på Kreta, der har ægyptiske Labyrinter til Forbillede. Disse Labyrinter har vi fået til Skandinavien, hvor der findes flere slige stensatte. På Hallands Väderö findes en Labyrint af de på Marken lagte Sten, som kaldes *Trelleborg* og siges at være dannet af skibbrudne Sømænd. — —

Om *Trælleborg* i Veerst Sogn er analog med *Labyrinttrælleborgene*, bliver vel vanskeligt at afgøre, men Navnet peger noget i denne Retning. Müller skriver i sin Indberetning: „Navnet er lavet på Stedets Ejendommeligheder, der nok kunde sætte Tankerne i Bevægelse. Jeg har set andre sådanne ganske naturlige „Trælleborge“.“ (Smlgn.: Årb. f. Hist. Sf. f. Sorø Amt III. 1914 s. 79—87 om Vårby Å — Trælleborg af Gunnar Knudsen).² Stammer Navnet Trælleborg i Veerst Skov fra den lærde Tid, kunde man tænke sig, at Navngiverne har været kendt med *Trælle-Troja-Borgene*.

Som jeg har formodet, er Bølling ingen gammel By, medens derimod Erst-Lejrskov er det. Men med dette falder jo delvis S. Alkærsigs Teori, der, hvis den skal være solidt underbygget, ikke må have en

¹ Svensk Fornminneföreningens tidsskrift III. s. 222 ff. (1875—77.)

² Et stort tysk Værk henviser jeg også til i denne Forbindelse: „Die Trojaburgen Nordeuropas“, af Ernst Krause, Glogau 1893.

væsentlig Svaghed, hvad den åbenbart har. At støtte den på H. V. Clausens -lev-Teori skulde man også synes er for svagt for Kolding-Egnens Vedkommende, hvor Alkærsig (s. 274) har 5 -lev-Byer, medens H. V. Clausen i *Randsfjordbygden* kun har 3 -lev'er. Hvor mærkeligt end H. V. Clausens Teori passer andre Steder i Danmark, så passer den ikke godt for *Kolding-bygden*, eller som H. V. Clausen kalder den: *Randsfjordbygden* (Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse, s. 69—70). Men efter Alkærsig skulde det *måské* være mod en -lev-Invasion, *Trældiget* var bygget, hvilket, synes mig, lyder lidt mærkeligt, om en så liden Invasion, som man efter -levs sjældne Forekomst må antage, den har været (eller måske kunde den snarere være bleven nedslået af de dærboende Folk), skulde være Skyld i et efter Datidens Forhod uhyre Forsvarsværk.

Jeg vil opstille en anden Teori, en -sted-Teori.

Tager man *Kolding* som Udgangspunkt for Oldtidsbeboernes Landnam, som jeg her vil sætte så langt tilbage, som der har boet Mennesker i *Kolding-bygden*, hvad man nok kan forsvare, da -ing-Endelsen ansés for at være den *ældste* Landsbynavnsendelse,¹ og dertil husker på det righoldige Stenalderfund fra Kolding Fjord (findes på Koldinghus Musæum), så findes der i ubrudt Rækkefølge fra Kolding Vest på Nord for Kolding Ådal en Række af Landsbyer med -sted-Endelsen, der nu har forputtet sig, som tidligere vist. Nærmest Vest for Kolding er Landsbyen *Harte*, der danner en Undtagelse, da dennes Endelse er det oldn. *thveit* (1231: Harthwet) *et Stykke Land omgivet af Vandløb*.

¹ Et Foredrag af stud. mag. Knud B. Jensen: *Vore Landsbynavne* (holdt i Selsk. f. nord. Fil. April 1922) synes dog at rokke ved denne Antagelse.

Dernæst følger *Erst* (Lejrskov), så den lille By *Gejsing*, (Vest for denne *Revsing*) Syd for *Gejsing St. Anst*, 2 km. Nordvest dærfor *Gamst*, Syd for *St. Anst Roved* og *L. Anst*, hvis Marker grænser op til Kongeåen. Syd for Kongeåen strækker *Farrisskoven* sig (efter gl. Beretninger uhyre stor) tværs over Landet. Syd for *Farrisskoven* kommer vi til *Haderslevbygden*. Øst for *Roved*, *Anst*, *Gamst* og *Gejsing* har vi sammenhængende Moser, Skove samt Å og Eng, Vest for disse „*Ødemarkens*“ -*thorp-Byer*. Fortsætter vi Vest på, har vi de gamle Byer *Vejen*, *Malt*, *Læborg* o. s. v., beliggende Syd for og på Højderyggen. Drager vi tilbage til Nord for *Kolding-Ådalen*, har vi Vest for *Erst* — omtrent midt mellem denne og *Læborg* — *Gjesten* og *Revsing*. Imellem *Gjesten* og *Erst* er sammenhængende Skov (igennem hvilken *Trældiget* på *Mansas Kort* går!). Længere Nord på har vi *Veerst*, *Husted*, *Thorsted* og *Egtved*; den sidste ligger Nord for *Fuglsang Skov* og *Hejlskov Sø* ved en Udløber af *Vejledalen*. *Bølling* ligger i *Egtved Sogn*, Syd for nævnte Skov og Sø. Iblandt denne Række af -*sted-Byer*, (jeg ser bort fra yngre Bebyggelser deriblandt) hvor der er et Par Byer med ligeså gamle Endelser — -*tun*, -*ing* — skulde så *Trældiget* gå. Men underligt er det at tænke sig, at man vilde udelukke en gammel -*sted-By* *Erst* (for ikke at tale om *Harthwet*). Desuden kan man ikke se bort fra -*sted-Endelsens* Majoritet fra *Kolding* og Vest på. H. V. Clausen behandler Spørgsmålet om, hvorfor der ingen -*lev'er* er Vest for *Kolding* således (s: 69—70): „Begyndelsen (ved *Kolding Fjord*) falder i fire Grupper: de tre -*lev* (*Gårslev*, *Rerslev*, *Herslev*) nær *Fjorden*, en Gruppe af -*sted* ind imellem dem; nogle -*høj* ud mod *Lille Bælt* og spredte -*sted* mellem -*inge* Vest for *Kolding*.“

Dærimod kan indvendes, at Vest for Kolding har vi kun to *-inge-Byer*: Gejsing og Revsing. Vi skal hélt ud til *Folding, Føvling, Gjording*, inden vi træffer på *-inge-Byer* af Betydning.

Men kunde man ikke tænke sig, at denne Bygd i Oldtiden *ikke* har brugt andre Endelser end *-sted, -inge, -tun*, og at Endelser som *-løse, -lev* og *-um* slet ikke har været brugt i denne Egns Sprog, eller måske sociale og andre Forhold hær har haft Indflydelse på Landsbynavnegivningen i særlig Retning?¹

For at gøre dette Punkt færdig med det samme kan også nævnes, at en så gammel Befæstning, som Trældiget antages at være, ikke kan være anlagt og tilmed have en stor Rest — som nu ikke kan ses, men findes på A. P. Madsens Tegning, som jeg holder mig til — i en så sén Bebyggelse som *Røj-Bebyggelsen*, da Røj er en Rydning ind mellem Ravnholt og Veerst Skove og må antages at være foretaget fra Syd fra Gjesten, til hvilket Sogn Røj-Ravnholt hører. *Røj* (jfr. —rød i *Øverød, Søllerød* o. s. v.) af oldn. ruth, isl. rudning *Rydning*, er en ung Bebyggelse, antagelig ikke før År 1000, og følgelig kan der ikke have været Brug for en Forsvarsvold, strækkende sig over Markerne fra Grd. *Lillerøj* til *Røjlund* Skov, ca. 300—500 År før denne Rydnings Begyndelse. Det sproglige Bevis støtter S. Müllers Dom.

Tager vi igen Kolding som Udgangspunkt og drager ud *Syd* for Kolding Ådal, har vi én *-sted-By Seest*, (Seested). Syd for denne kun et Par gamle Byer: *Vonsild, Dalby, Bjært*. Øst og Syd for disse har vi lutter yngre Byer, *-thorp-Byer*, hvoraf en Del er Sognebyer: *Stenderup, Vejstrup, Binderup* o. s. v.

¹ jfr. G. Schütte: *Indbyggernavne i Salling-Fjends Herred*, (1921) Særtryk. S. 16.

Vi skal ned til *Hejlsminde-bygden* og *Haderslev-bygden* for at finde gamle Navne. Jeg nævner blot de gamle Navne ved Hejlsminde: *Hejls, Stobbum, Taps* og *Ødis*, de øvrige er -thorp-Byer med yngre Bebyggelser.

Fra Taps-Ødis og Nord på til Kolding Ådal har vi *endnu* næsten sammenhængende Skov- og Mosestrækninger, bl. a. *Fovslet* og *Vonsild* Skove, *Svanemosen*. Nordvest dærfør har vi *Skanderup, Gjelballe, Vranne-rup* Skove, der standses i Nord af Kolding Ådalen. Imellem Seest og de sidstnævnte Skove er -thorp-Byen *Vrannerup*, sandsynligst anlagt fra Sognebyen Seest. Lige Nord for hinsides Åen har vi *Ejstrup*, rimeligvis anlagt fra Sognebyen Harte.

Så er der *Vest* for denne sammenhængende Skov- og Mosestrækning, som her er nævnt, en Række -thorp-Byer, som ligger indeklemmt af disse Skove i *Øst*, af Farisskoven i *Syd* og de førnævnte Skove og Moser i *Vest*. I en rektangulær Form har vi her en sammenhængende -thorp-Bebyggelse (på Alkærsigs „Ødemark“), hvor jeg kun nævner -thorp-Byerne Nord for den gamle Grænse (af hvilke flere er Sognebyer): *Bramdrup, Drenderup, Bastrup, Hafdrup, Vamdrup, Bønstrup, Hjarup, Skanderup, Dollerup*. Så standses de af Kolding Ådal, der går tværs på Rektanglet. Først Nord for -sted-Byen Erst har vi igen yngre Bynavne: *Højrup, Ferup, (Agersbøl), Jordrup, (Knudsbøl, Bølling), Hjelmstrup*, hvorefter vi kommer til gamle Byer: *Egtved* og *Borlev* og er så udenfor vort Virkefelt.

Denne omstændelige Opremsning af de forskellige Byer skulde nemlig støtte S. Müllers Mening om Trældiget og modbevise S. Alkærsigs Teori om, at „Thorperne“ i „Ødemarken“ er anlagte af Folk, der kom Øst

fra. Det må i al Fald være klart, at Øst fra kan en så stor -thorp-Bebyggelse ikke være anlagt, da der ingen gamle Byer af Betydning er imellem Kolding Fjord og Hejlsminde Nor, og de uigennemtrængelige Skove må vel også have været en væsentlig Hindring for en ret lille -thorp-Invasion, som det følgelig kun måtte blive fra ganske få gamle Byer Syd for Kolding Fjord.

Der er mere Sandsynlighed for, at thorp-Bebyggelsen i „Ødemarken“ netop er foretaget af „Thorperne“, der er draget ud fra de gamle -sted-Byer og har opdyrket Markerne mellem Skovene, de Marker, der har ligget øde, helt siden Sten- og Bronzealderfolket boede dær, hvad Oldtidsminderne på begge Sider af Kolding-Ådalen og ligeledes Oldtidsminderne ved *Dollerup, Nagbøl, Vamdrup* og *Hafdrup* bærer Vidne om.

Da de sejge Slidere, „Thorperne“, drog ud fra de gamle -sted-Byer for at opdyrke „Ødemarken“, traf de på Oldtidsminderne, der lå som Vidnesbyrd om en Sten- og Bronzealderbeboelse. Om disse voksede så frem i „Ødemarken“ Middelalderens store -thorp-Bebyggelse, som ansættes til Tiden fra ca. 900—1200.

Oldtidsminderne i „Ødemarken“ indeholder *hovedsagelig* Fund fra Sten- og Bronzealderen. Man må derfor antage, at i Bronzealderens Slutning har Beboerne *Syd* for Kolding Ådal, *Øst* for Trældiget flyttet deres Bopladser Vest og Nord på til Jorder, der var lettere at opdyrke med den Tids primitive Redskaber.

De lettere Jorder, som findes i *-sted-Eggen* fremfor i *-thorp-Eggen*, har givet faste Bopladser med rigeligt Udkomme til „*-sted-Stammen*“ indtil Tiden før og efter År 1000, da Folkemængden i Danmark voksede stærkt og krævede Udvidelse. Udvidelsen gav de mange *-thorp-Byer*.

Står man på det Sted, hvor Worsaae og A. P. Madsen mente, at Volden var bedst bevaret, på Højdedraget ved Landevejen Nordvest for St. Anst, har man en storslået Udsigt ud over en stor Del af „Ødemarken“ — særlig Skanderup Sogn. I Horisonten i Øst skimter man bag det sig hævede Jordsmon *Skoven*, der har gjort Skel mellem *Seest-Vonsild* og „Ødemarken“. I Nord strækker Højderyggen sig, hvor Lejrskov Kirketårn dominerer — tillige ser man på Skråningen Lejrskov By og en Del Kæmpehøje. Et Skue ud over dette smukke Landskab har sikkert kunnet give Thorperne i -sted-Byerne Lyst til at tage dette i Besiddelse, hvad de så har gjort. De topografiske Forhold peger avgjort i den Retning, at disse -thorp-Byer er anlagt af Beboere fra Vest, da der heller ikke har været så megen Skov at trænge igennem hær. Tilbage er kun den ret lille Nagbøl Skov. Navnet *Lunderskov* vidner også om gammel Skov, hvoraf lidt er tilbage.

De sydligere -thorp-Byer: Vamdrup, Hafdrup, Bastrup o. s. v. må delvis tænkes at være anlagt af Thorpere dels fra Anst — Gamst — Vejen, dels fra Skodborg. Hjarup er sikkert en Udflytterby fra Vamdrup-Bønstrup.

Ersts' Udvidelsesområde må være foretaget mod Nord til Jordrup (Knudsbøl), der ligger imellem Skove.

Erst har ligget lige i Vejen for Trældiget, tværs på det, holder man *-sted-Teorien* fast; og ydermere kan man ikke forstå, hvorfor der skulde være et Forsvardsige gennem Skoven Vest derfor. Stykket i *Røj-Bebyggelsen* må af sproglige Grunde anses for umuligt. Resterne ved Jordrup må antages (efter S. Müller) at være Rester af en gammel Kørevej, hvis det overhovedet er en kunstig opkastet Forhøjning, hvad en geologisk Undersøgelse måske kan avgøre.

Resterne, som findes ved Anst, — jeg tænker kun på de af S. Müller angivne Rester — vil det være vanskeligt at sige noget avgjort om. Måske en geologisk Undersøgelse også hær kunde frembringe endelig Forklaring. Skulde det være Rester af et Forsvarsdige mellem to Stammer, ligger det nærmest at antage, at det er opkastet af Beboerne i de to -sted-Byer Anst—Gamst *mod* den Nordvest for liggende -ing-By Gejsing, der kun er en lille By og har måttet bukke under i Kampene. Anst er senere bleven Sogne- og Herredsby.

Minderne om disse eventuelle og ret sandsynlige Bykampe har så holdt sig gennem Tiden tilligemed de svage Voldrester, måske også Minder om Voldens Bygning, der har forårsaget Navnet *Trældige*, i Bet. svært, stort (træls) Arbejde; [jfr. Falk og Torp Etymol. Ordbog Art.: *Træl*.] Disse Minder er løbet de gamle Præster i Penne (henholdsvis Skanderup og Anst Præster!), da de skrev deres Beretninger, henholdsvis til Ole Worm 1638 og til Biskop Bloch 1766.

Et *væsenligt* Moment, der taler for, at Trældiget *ikke* har været en så stor Folkevold, er det, som tidligere påvist, at der ikke er levnet Sagn hos den stedlige Almue, hvad man ellers kunde have ventet, eller i det mindste en folkelig bevaret Overlevering, hvad der heller ikke findes, men kun et intetsigende litterært Kendskab. —

Da Worsaae fremsatte sine Undersøgelser på Tryk om Trældiget, var det noget, der blev læst med Interesse, da et så gammelt Oldtidsværk altid er umiddelbart interessant at få Kendskab til. Denne Interesse er sikkert yderligere bleven øget ved Mansas og Boths Kort, samt Traps og Boths Danmarksbeskrivelser. A. P. Madsen har støttet sig til disse Kort og Beretnin-

ger samt enkelte dærboende Folks Viden om Trældiget, som de havde fra samme Kilder. Også Alkærsig har støttet sig til disse, men ved at gå videre frembragt et nyt, interessant og overraskende Resultat.

Denne Undersøgelse har støttet sig til — og støtter S. Müllers Mening om Trældiget. Mens Müller har taget Arkæologien i sin Tjeneste, har jeg (som også Alkærsig) taget *Stednavnene*, og disse to Discipliner i Forening har frembragt et *helt andet* Resultat.

For Råd og Oplysninger må jeg særlig takke d'Hrr. Cand. mag. Svend Br. Aakjær, Dr. phil. Marius Kristensen og Cand. mag. Peder Skautrup.

Efterskrift af S. Alkærsig.

Ved redaktionens velvilje har jeg fået lejlighed til at læse foranstående afhandling, inden den gik i trykken. Og uagtet den er præget af megen og — som det synes mig — såre interessant viden, langt mere end jeg kan gå på hammel med — og mere end nogen anden „trældige-forsker“ har siddet inde med — så vover jeg dog et par indvendinger, dels fordi forf. på et enkelt punkt helt har misforstået mine ord, og dels fordi det vistnok ikke er lykkedes ham — uden at jeg iøvrigt skal komme videre ind på hans teori — at benytte sin viden til fremstilling af en klar og réd opfattelse, der kunde afløse min eller andres.

1. At Schmidt stiller sig skeptisk overfor min stednavnebehandling, skal være ham tilgivet, for det gør jeg også selv, — jeg kan her kun rette mig efter, hvad mere kyndige folk siger, og skal vel vogte mig for en

diskussion, som her da heller ikke er plads til. Alligevel synes det ikke at være vanskeligheder på stedsnavneområdet, der skal slå min teori ihjel. Thi der fandtes meget rigtig egentlig *to* svage steder i min teori om „ødemarken“ øst for diget, nemlig Bølling og Eerst (Lejrskov). Deraf var — efter min mening — Bølling det ældste, og nu kommer Schmidt og fortæller — hvad jeg forresten også har hørt ad anden vej — at Bølling er et temmelig nyt navn, nogle hundrede år yngre end diget ialfald. Hvad Eerst angår, tog jeg mig ikke den vanskelighed så nær (hvorfor jeg også blot havde nævnt det i parentes) thi i al almindelighed kan man sige, at en undtagelse slår ikke reglen ihjel; men rigtigere er det naturligvis, at da navnene på -sted sikkert stammer netop fra trældigets tid (omkr. år 500), så kan et sådant navn (og bebyggelsen) meget vel være endel yngre end diget, mens de andre — vest for diget — er ældre. Schmidt er jo da også så forsigtig kun at lade min teori falde „delvis“.

2. At ødemarkens opdyrkning er sket vestfra, deri er jeg ganske enig med Schmidt. Slutningen af min artikel skal ingeniende forstås, som om jeg har ment, at dette (opdyrkingen) havde noget med -lev-bebyggelsen eller andre østlige bebyggelser at gøre, og der står også kun, at disse var fjendtlige. —

Jeg mener netop, at stedsnavne og skovlevninger tydeligt nok siger os, at de østlige bygder, bl. a. også Koldingfjordbygden, i lange tider har ligget ret isoleret, den sidste med en kreds af gamle byer om sig: Harthe, Seest, Bjært, Dalby, Vonsild, — resten ødemark, navnlig ingen forbindelse med vestlige egne. Disse sidste, Anst—Gesten—Verst, begynder vest for trældiget, er bebygget *vest fra* af folk, som noget tidligere (hvor-

når, skal ikke her omhandles) er trængt ind sydfra, vest om den vældige Farrisskov. — Nu har de taget land langt ind i skov og ødemark, langt længere jo, end deres stammefrænder i nordligere og vestligere egne, som hurtigt stansedes i deres østlige udbredelse af den fuldkommen ufrugtbare hedeørken, og egentlig også noget længere, end disse slettefolk ret er dristig ved. Og da der vel sagtens tillige har vist sig fjendtlige skarer i skovene, som jo dog ikke her var særlig dybe, saa blev det værn (trældiget) rejst, som længere nord på ikke behøvedes på grund af de store heder. Der har altså været bestemt og tydeligt skel mellem øst og vest, fra Limfjorden og ialfald til Haderslevbygden, — først hederne som var værn nok, så en noget smallere skovbræmme indtil Koldingådalene (med trældiget foran) og endelig syd for denne dal den mægtige, saa at sige uigennemtrængelige Farris skov. Har den modsætning mellem øst og vest, som endnu kan spores i oldtidsminder, sprog og karakter, dengang været meget skarp og fjendtlig — og det tror jeg — *så er, kunde man sige, trældiget den selvfølgelig og nødvendige understregning deraf.* Det er ledet, der er hængt i lave på forsvarets svageste sted. Det er, som før sagt, Danevirkes nærmeste forgænger. Tilmed, efter min mening, rejst af folk, der ikke var ukendt med digebygning. De har før rejst værn mod havet og floderne (Elben og Ejderen), nu rejser de værn mod skoven og dens vildskab.

At dette værn ikke i c. 3 mils udstrækning hele vejen har været sammenhængende, er rimeligt nok, hvad jeg også tydeligt har sagt i min afhandling fra 1920, s. 270. Det har ikke overalt været nødvendigt, som Schmidt f. eks. påviser det for egnen ved *Røj*.

Men med Sophus Müller at ville reducere det hele til skeldiger og gamle vejstykker er helt hen i vejret. Stykket op over Jordrup mark indeholdt, da jeg så det, jord nok til en halv snes skeldiger, og Worsaae siger i sin afhandl. fra 1840, at diget ved Anst var $3\frac{1}{2}$ al. højt. Da jeg så det og fulgte det ind efter Gejsing skov (1897), var der vel lidt tilbage af denne storhed, men det var dog på et langt stykke tydeligt at se, især hvor der var pløjeland. Og når Sophus Müller 6 år senere og Schmidt 19 år derefter igen ikke kan finde andet end skeldiger og muligvis nogle gamle vejstumper, så nødes jeg til at antage, at de ikke har fundet det rette spor.

3. Og endelig skulde det ikke forbavse mig, om en eller anden skulde fremsætte — og begrunde — den mening, at trældiget, foruden at være rejst til forsvar, hvad jeg fremdeles mener det er, tillige har skullet være et *skel* mellem menneskenes hjem og troldeenes. Thi at den tætte skov mod øst husede trolde og andet djævelskab, kunde der jo ikke godt være tvivl om. Man indvende ikke, at diget til værn mod sådanne bestier var endnu ringere end til værn mod mennesker; thi det drejer sig her mere om en *markering*, et symbolsk skel: hertil går mandhjem, hinsides har jætterne til huse. Dette har sandsynligvis yderligere været understreget ved nidstænger og andre afskrækkende symboler, og vi har eksempler nok på, at sådanne værn troedes at blive respekteret, og altså har det, også overfor slige fjender, haft betydning, måske endda aller mest.
